

עקב ג

רנב"י דילפינן לי' מ' עבדו גו' ביראה"ה, אלא שהירושלמי ס"ל דאפשר ללמוד הדין משני הכתובים.

ויתירה מזו מצינו בילקוט שמעוני, שעל הפסוקי "השתחוו לה' בהדרת קודש" מביא רק הלימוד דריב"ליו, אף

א. תנן במס' ברכות, "אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש", ובגמ' שם: "מנא ה"מ א"ר אלעזר דאמר קראי והיא מרת נפש, ממאי דילמא חנה שאני דהות מרירא לבא טובא, אלא א"ר יוסי ב"ר חנינא מהכא ואני ברוב חסדך אבא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך, ממאי דילמא דוד שאני דהוה מצער נפשי' ברחמי טובא, אלא אמר ר' יהושע בן לוי מהכא השתחוו לה' בהדרת קודש, אל תקרי בהדרת אלא בחדרת, ממאי דילמא לעולם אימא לך הדרת ממש כי הא דרב יהודה הוה מציין נפשי' (מקשט עצמו בבגדיו. רש"י) והדר מצלי, אלא א"ר נחמן בר יצחק מהכא עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה".

והנה בירושלמי שם איתא, "ריב"ל אמר השתחוו לה' בהדרת קודש בחדרת קודש, ר' יוסי בן חנינא אמר עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה", והיינו שהירו- שלמי לא ס"ל כהבבלי שנדחה הלימוד מ,השתחוו גו' בהדרת קודש" (ואשר ה- מסקנא – וכ"ה בפוסקים) – היא (כדעת

(10) מזמור צו שם (רמז תתנב). – והוא דלא כמסקנת התוס' (ברכות שם. וכ"כ בפי' מהר"ש סיריליא לירושלמי שם) שפירושו שהכוונה למזמור כט (וראה גם ילקוט המכירי לתהלים מזמור כט). וי"ל שטעמו דהיל"ש, כי הכתוב במזמור כט פירשוהו חז"ל (מגילה יו, ב – שהביאו התוס') דקאי על ברכה שלישיית, ו"כבוד ראש" צ"ל לפני כל התפלה.

[ותמיתה התוס' דהו"ל להביא ראי' מהמשך הכתוב, "חילו מלפניו... כל הארץ" – יתרץ, דזה קאי על "כל הארץ" ולא יראה המתפלל. וראה חדא"ג מהרש"א ואהבת איתן לעי' ברכות שם].

(11) ואף שביל"ש ש"א שם (רמז עח) הובאה כל סוגיית הבבלי, וביל"ש תהלים עה"פ עבדו (רמז תרכג) מובא רק הלימוד מעבדו גו' – הרי כיון שב- מזמור צו שם הביא רק דעת ריב"ל, באופן שכשדאט לומד חלק זה דהיל"ש "יודע" רק מדיעה זו (ובפרט שהיל"ש מביאו בלשון סתמית "שנו רבותינו"), מסתבר לומר, שלדעת היל"ש יש מקום להכריע

(1) רפ"ה.

(2) ל, ב.

(3) ש"א, י.

(4) תהלים ה, ח.

(5) תהלים כט, ב. שם צו, ט. דה"א טז, כט. –

וראה הערה 10.

(6) תהלים ג, יא.

(7) פ"ה ה"א.

(8) ראה לקמן הערה 63.

(9) רי"ף ורא"ש ברכות שם (וכ"ה בפיהמ"ש

להרמב"ם שם). שריע אדה"ו או"ח סצ"ג ס"ב.

ולהעיר מאגה"ת פ"י (צט, ב) "כובד ראש כו'

לעורר רחמים כו' וכדיליף התם בגמ' מקרא דכתיב

והיא מרת נפשו".

(*) ולהעיר, שבגליון הש"ס לברכות (כח, ב) הביא גירסא שזוהי דעת ריב"ל.

(**) אבל צ"ע, שהרי דרשה זו (על מזמור כט) הובאה ביל"ש (גם) במזמור צו שם לפני! ולכאורה עפ"ז גם בדרשה שלאח"ז על "השתחוו גו" הכוונה לכתוב דמזמור כט, אבל איכ"א אינו מובן מה בעי הכא (במזמור צו) כל דרשות אלו. ועצ"ע.

(***) כן הוא בתוס' לפנינו. והוא כל' הכתוב דה"א (שם, ז). אבל צ"ע אג"י יש מקום לומר שלזה כוונת התוס' (ובפרט ששם, חז"ל גו" הוא בפסוק כפ"ע). ואולי הוא ט"ס וצ"ל "מפניו" כבחהלים צו שם (וכ"ה בחדא"ג שם).

בבגדיו ("הדרת ממש"), אפשר ליליף מיניי גם "אל תקרי הדרת אלא חר-דת"¹⁵.

אלא "שעפ"ז צע"ק, מהי סברת הבבלי, שנדחה הלימוד מ"השתחוו גו' בהדרת קודש".

ב. ויובן בהקדם התמי, לכאורה, לאידך גיסא:

כיון שישנו פסוק מפורש "עבדו את ה' ביראה", מדוע לא נקטו כל המ"ד הלימוד מפסוק המפורש (ועד שריב"ל הוכרח לומר ד"אל תקרי" כמפורש בקרא ("בהדרת אלא בחרדת"))?

ולכן נ"ל, שיסוד-הפלוגתא מהיכן ילפינו דין זה אינו משום דפליגי בפירוש הכתובים האלה, אלא דפליגי בתוכן הענין ד"כובד ראש" שצ"ל קודם התפלה, וכ"א נקט הכתוב המדבר בתוכן ה"כובד ראש" שצ"ל לפי דעתו.

[וזהו הטעם שהבבלי מסיק כרנב"י, לפי שס"ל שגדרו של "כובד ראש" הוא זה המודגש בכתוב "עבדו גו' ביראה"; ולהירושלמי – אין הכרע בדבר, ויש מקום לב' הדיעות (או שגדר ד"כובד ראש" הוא התוכן שב"השתחוו" . . בחרדת קודש", או התוכן שב"עבדו גו' ביראה"); ואילו להיל"ש יש מקום להכריע כדעת ריב"ל].

ביאור הענין:

(14) ולהעיר מפני שם. עץ יוסף לע"י שם.
(15) גם יש לומר, שריב"ל ס"ל שדין זה נלמד מ"הכוון לקראת אלקיד" (עמוס ד, יב. שבת י, רע"א) וכפרשי שם "התנאה לפניו".

(16) ובפשטות, הפירוט שבש"ס הן ממסדר הש"ס, שבא להוכיח כדעת רנב"י, ואין אלו טעמים של בעלי המימרות עצמם, דהם רק אמרו הלימוד כ"א לפי שיטתו בענין "כובד ראש", כבפנים. ואכ"מ.

שבפשטות י"ל שלא הביא שאר הלי-מודים מפני שזהו המדרש לפסוק זה"י.

ויש לומר בפשטות, שהירושלמי לא ס"ל דחיית הבבלי "לעולם אימא לך הדרת ממש", שהרי מצינו בכ"כ מקומות שדרשינן "אל תקרי כו" וגם הפירוש הפשוט דקראי, ותרווייהו איתנהו ב', הן הפירוש הפשוט והן הפירוש לפי ה"אל תקרי" [ואדרבה, ידוע הכללי, ש-הלימוד ד"אל תקרי" לא בא לעקור פשטות הכתוב, אלא להוסיף עליו]. וכמו"כ בנדו"ד, דאף שלמדין מ"השתחוו גו' בהדרת קודש" שצריכים לקשט עצמו

(למסקנא) רק כדעת ריב"ל [וכן במזמור ב הביא רק הלימוד מ"עבדו גו' ביראה", כיון שלדעת הבבלי המסקנא היא כדעיה זו].

(11) וכן במזמור ב' שם הביא רק הלימוד מ"עבדו גו' ביראה". אבל ראה הערה שלפניו.

(12) אבל י"ל שכונת הפירכא היא, כי הטעם שריב"ל דריש "אל תקרי" [שהוא רק כשיש קושיא בפשט הכתוב – של"ה חלק תושבע"פ לשונות סוגיות אות א (תג, ריש ע"ב)] – הוא (כמ"ש במפרשים) לפי שהוקשה ל' לריב"ל, ד"בהדרת קודש" משמעו שקאי על האדם, ואידך אפ"ל שבעת התפלה צ"ל בהדר ויופי (ראה הרי"ף ועץ יוסף לע"י שם. וראה חזא"ג מהרש"א, פני' ועוד מפרשי הש"ס – עוד קושי בכתוב לפי פשוטו. ואכ"מ) – וע"ז מתרץ שיש לפרשו על האדם, ש"מציינן נפש" והדר מצלי, וכיון שאין קושיא בפשט שוב אין צריך לדרוש "אל תקרי".

ויש לומר, שהירושלמי ס"ל שהלימוד ד"אל תקרי" בנדו"ד הוא כהסוג "שאין לו קושיא בקריאה" והלימוד הוא רק "כמו סימנא בפיהם . . כדמות אסמכתא" (של"ה שם).

(13) ראה אנציקלופדי' תלמודית ערך אל תקרי. וש"נ.

(*) אבל אין לומר שכונת היל"ש היא רק להביא כל הלימודים שהובאו בגמ' (כל א' במקומו). אף שאין כן המסקנא – שהרי במזמור ה' לא הביא דרשת ר"י בר חנינא מלאני ברוב גו' ביראתן".

מ"מ אינו מוכרח להיות כו', שהרי תתכן מציאות של יראה ופחד (כי חזק הוא ממנו) בלי רגש של הכנעה ושפלות (אלא שמצד יראתו ממנו נכנע אליו בפועל).

ועפ"ז מובן החילוק הכללי בין הכתובים הנ"ל (שמהם למדים הא ד"אין עומדין כו' אלא מתוך כובד ראש"):

מ"ד הראשון מביא הכתוב ד"והיא מרת נפש" – לפי שבוזה מודגש ההרגש של הכנעה ושפלות, דמי שהוא במרירות ה"ה בהכנעה ושפלות.

אבל פשטות כתוב זה שחנה היתה "מרת נפש" בגלל מצבה הפרטי, שלא היו לה ילדים¹⁹, ואין בזה שייכות להקב"ה.

משא"כ בכתוב ד"ואני גו' אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך", מתוארת התפלה בלשון "אשתחוה", שהשתחוואה היא להקב"ה, ביטול להשם; ויתירה מזה השתחוואה זו היא "ביראתך"²⁰, שאין זו רק מעשה השתחוואה לחוד, אלא היא תוצאה מיראת ה'.

כלומר: "יראה" זו אינה יראת עונש או אפילו יראת חטא (שירא לא רק מן העונש, אלא מעצם החטא²¹, לעשות נגד רצונו ית') – אלא היא "יראתך", יראת השם, ירא בושות, בהכירי גדלות האל,

ס"ג ס"א. אדה"ז שם ס"ד. – אבל בשו"ע אדה"ז שם ס"ג ס"ב שינה מלי' הטושי"ע וכו'. שהיא הכנעה מאימת הקב"ה. וראה הערה 21.

(20) ש"א א. ב.

(21) ועפ"ז מובנת הדגשת אדה"ז בשו"ע שם הכנעה מאימת הקב"ה – לא סתם שפלות (שאפ"ל ככתוב "והיא מרת נפש"). והיינו דמ"ש "עבדו גו' ביראה" (אף שלא נאמר "ביראתו") הכוונה לאימת הקב"ה.

(22) ראה תויו"ט סוף סוטה. לקו"ת מטות פב, א. ועוד.

בפירוש "אין עומדין כו' אלא מתוך כובד ראש" כתב רש"י "כובד ראש – הכנעה"²², דהיינו שפלות²³ וביטול.

ועפ"ז מבורר הטעם ששאר המ"ד לא נחא להו להביא הכתוב "עבדו את ה' ביראה" (כרנב"י) – כי מדת היראה (סתם) אינה הענין ממש של "הכנעה", שפלות. דאף שיש שייכות ביניהם ופעמים רבות זכ"ל תליא, דמי שירא מה' שני מרגיש בדרך כלל הכנעה מפניו²⁴,

(17) ראה גם תר"י, ח"י המיוחסים להריטב"א (ירושלים, תשד"מ), מאירי"י ועוד שם. – וב"י פיהמ"ש להרמב"ם שם, בכונה וביראה". אבל בתרגום קאפא שם, "הרצינות וההתכוננות".

(18) ראה ס' המכתם ברכות שם. הכנעת ו"שפלות הרוח". וראה רמ"א (שו"ע אדה"ז) או"ח סצ"ח ס"א. לקו"ת בלק עא, ג. שערי תשובה (לאד"מיר האמצעי) ש' התפלה (כג, ב ואילך). ובכ"מ. ולהעיר שככ"מ הובא בשם רש"י "הכנעה ושפ"לות" (והחרים תרלי"א ע' טז. סה"מ תרס"ה ס"ע קצד. המשך תרס"ו ע' תפז. סה"מ תרע"ח ריש ע' צד. שם (הוצאת תשד"מ) ע' תלג. סה"מ קונטרסים ח"ב (תלו, א. תמ, ב). סה"מ תשי"ז ע' 203. לקו"ת ח"ד תשעה, ב. (ועוד).

[אבל בפרש"י לפנינו אין תיבת "ושפלות" וכן אינה בהעתקת לשון רש"י באגה"ת פ"י שם. מאמרי אדה"ז על מארז"ל (ע' מב. מד). אוה"ת על מארז"ל (ע' יג. יח). אוה"ת שמות ע' רמז. ויקרא (כרך ב) ע' תמז. ועוד. ונ"ל שהכוונה במקומות הנ"ל רק לתוספת ביאור על פרש"י בענין ההכנעה].

(19) ראה תר"י וריטב"א הנ"ל "צריך שישב באימה והכנעה" (ועד"ז ברע"ב שם). וכן בטושי"ע א"ח סצ"ג ס"ב, באימה והכנעה" (וראה שו"ע שם

(*) ונדפסו לפנינו בשם שיטה להרא"א אלשבילי. וכן בקיצור) בשם שטמ"ק למס' ברכות.

(**) ושם: הכנעת הלב ושחיית הקומה כו'. וראה גם פ"י ריבב"ן שם (וא"כ. כובד ראש" אינו משל (כפ"י תר"י וריטב"א הנ"ל). וראה פנ"י שם).

(*) ראה בפרטיות אג"ק כ"ק אדמו"ר שליט"א ח"ב ע' שפט. המו"ל.

(ב) „כובד ראש” בנוגע להחפצא ד־תפלה („פעולה”), שהענין דתפלה²⁶ דורש שהאדם יהי' במצב של „כובד ראש”²⁷.

(ג) „כובד ראש” בנוגע לאופן קבלת התפלה אצל הקב"ה (ה„נפעל” כביכול) — שכדי שתהא התפלה רצוי' לפניו²⁸, וימלא בקשת המתפלל, צריך האדם להיות במצב של „כובד ראש”.

ובהתאם לזה הוא החילוק בין ה־כתובים (הנ"ל) שמהם למדים זה:

הטעם שרנב"י ס"ל שלענין „כובד ראש” מספיקה „יראה” (שבכתוב „עבדו גו' ביראה”), הוא לפי שס"ל ד„כובד ראש” בא להכשיר את הגברא שיהי' במצב של יישוב הדעת הדרוש לתפלה. ולזה מספיק שירגיש יראת ה' באיזו דרגא שהוא, כי תנועת היראה (אפילו אם אינה אלא יראת עונש או יראת חטא) פועלת על האדם, שבעמדו לפני ה' לבקש את צרכיו ממנו ית', יתפנה משאר מחשבותיו ויתפלל ביישוב הדעת וכוונה הרצוי':

המ"ד דיליף לה מהכתוב „והיא מרת

ובלשון הרמב"ם²⁹ „בשעה שיתבונן (בגד־לות הא־ל) כו' מיד הוא נרתע לאחוריו ויפחד ויודע שהוא ברי' קטנה שפלה אפלה עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות”, „בזמן שאדם מתבונן בדברים האלו כו' יירא ויפחד משפלותו ודלותו וקלותו כו' וימצא עצמו שהוא ככלי מלא בושא וכלימה ריק וחסר”. וזהו ע „כובד ראש” — הכנעה (ושפלות) קמי' ית'.

[אלא שבזה גופא מוסיף ריב"ל הלימוד מהכתוב „השתחו גו' בהדרת קודש” — כי בזה מודגשת עוד יותר דרגא זו של יראה וביטול, כדלקמן סעיף ד.].

אך רנב"י ס"ל, שמספיק לפני ה־תפילה ההכנעה בפועל כלפי הקב"ה, שבאה גם ע"י יראה סתם (באיזו דרגא שהיא), ולכן מביא הכתוב ד„עבדו את ה' ביראה”.

ג. ויש לומר, שיסוד פלוגתתם הוא — בגדר ד„כובד ראש” בענין התפלה, שיש לפרשו בכמה אופנים (ובלשון הרגזובי³⁰: פועל, פעולה או נפעל):

(א) „כובד ראש” בנוגע להגברא ה־מתפלל („פועל”), שכדי שהאדם יהי' במצב שיוכל להתפלל כראוי לפני הקב"ה, צריך לעורר בעצמו רגש ההכנעה, „כו־בד ראש”. בלשון הראשונים³¹ שהתפלה צ"ל „מתוך הכנעה ויישוב הדעת, לכיון הדברים שיצאו מפיו”.

(23) הל' יסודית פ"ב ה"ב. שם פ"ד ה"ב.

(24) ראה מפענח צפונות פ"ב.

(25) ריטב"א הנ"ל. פ"י הרא"ה ברכות שם. וראה גם פ"י מהר"ש סיריליאו לירוש' שם. וכן משמע במאירי שם.

ועפ"י, המשך המשנה ד„חסידים הראשונים כו' היו שהיו שעה אחת כו'” הוא ראי' והמשך ל„אין עומדין כו' אלא מתוך כובד ראש”. וראה הערה 27.

(26) ועפ"י י"ל נפק"מ למעשה, שכובד ראש אינו רק הכנה לפני התפלה, אלא צ"ל בעת התפלה עצמה (ראה שושנים לדוד למשניות שם. פניי שם. ועוד). ולהעיר משר"ע אדה"צ סצ"ח ס"א „בשעת התפלה בדברים המכניעים את הלב”. ועיי' אגה"ת ספ"י. ואכ"מ).

(27) וראה תוס' ר' יהודה חסיד ברכות שם (ד"ה מנא ה"מ) „דאי לא קרא לא הוה צריך אלא כוונת הלב”. ומשמע דכובד ראש אינו חלק ותנאי בענין הכוונה. — ועפ"י הבבא ד„חסידים הראשונים” הוא ענין בפ"ע (דקאי רק על ההכנה לתפלה).

(28) ראה תר"י וריטב"א הנ"ל „שישב באימה והכנעה כדי שתהא תפלתו רצוי' ומקובלת”. וכן מפורש במדרש תהלים מזמור קח (ויל"ש שם רמז תתסז) „אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש כו' כדי שישמע הקב"ה תפלתם”.

ד. וזוה יש לבאר הטעם שריב"ל לא הסתפק בכתוב ד, ואני גו' אשתחוה גו' ביראתך" אלא יליף לה מ, השתחוה לה' בהדרת קודש, אל תקרי בהדרת אלא בחדרת" – שיש לומר, שטעמו הוא בעיקר מצד תוכן הכתוב – שדוקא בכתוב זה מודגש ביותר ביטול להשם:

(א) חרדה – אינה יראה סתם, אלא ביטול שחודר בכל מציאותו³⁴ עד שגורם לחרדה. (ב) „חרדת קודש" – היינו שהאדם מרגיש קדושת הקב"ה, שזה מביאו לידי חרדה, יראת בוש³⁵ כנ"ל [משא"כ בלשון „יראתך" סתם, נכללים כל אופני יראת ה', גם יראת עונש ויראת חטא].

ועפ"ז יש לומר, שזה שבכתוב נאמר „הדרת קודש" (וריב"ל הוצרך לדרוש „אל תקרי בהדרת אלא בחדרת"), לא רק שאינו סתירה לדרשת ריב"ל, אלא אדרבה, זה נוגע להענין ד, „כובד ראש" [וכנ"ל הכלל ב„אל תקרי", שאינו בא לעקור פירוש הפשוט, אלא להוסיף עליו] – כי כדי להגיע ל„חרדת קודש", יראת בוש, הוא ע"י ההתבוננות ב„הדרת קודש", הדרו וגדלותו של הקב"ה, כמבואר ברמב"ם (הנ"ל)³⁶ ד, „היאך היא הדרך . . ויראתו בשעה שיתבונן האדם במעשיו ובראויו הנפלאים הגדולים כו", ובלשון הרמ"א³⁷ שלפני התפלה על האדם להתבונן „ברוממות האל ובשפלות האדם".

ה. ויש לומר שרנב"י, הסובר ש„כובד

נפש", שבו מודגש רגש המרירות (כנ"ל) – ס"ל, ד„כובד ראש" פועל שתפלתו תתקבל אצל הקב"ה³⁸, וכמפורש בכתוב³⁹, „ואל זה אביט אל עני ונכה רוח" (וכמבואר בכ"מ⁴⁰ שהקב"ה שומע אל תפלת העני).

ולכן אין נפק"מ מהי סיבת המרירות – כבכתוב „והיא מרת נפש", שהמרירות באה מפני שלא היו לה ילדים – כי רגש השפלות גורם שהקב"ה ישמע אל התפלה וימלא הבקשות:

ואילו להמ"ד דילפינן לה מהכתוב „אשתחוה גו' ביראתך" (או מ„השתחוה לה' בהדרת קדש") – המורה על יראה מחמת בוש⁴¹ וביטול לגבי הקב"ה – ה"ז נוגע להחפצא דתפלה, כי מעשה התפלה דורש שהאדם „יראה עצמו כאילו הוא עומד לפני השכינה"⁴², שבלי זה אין כאן חפצא של תפלה⁴³, והרגש זה (ש„עומד לפני השכינה") קשור בזה שהאדם הוא במצב של הכנעה ושפלות באופן שמתבטל לגבי רוממות האל (שעומד לפניו).

(29) אף שגם כוונת התפלה שייכת לקבלת התפלה (ראה ריטב"א הנ"ל שמצד שני הדברים, לכיוון הדברים כו' כדי שתהא תפלתו רצוי ו מקובלת) – הרי זהו ענין נוסף בכוונה, משא"כ השפלות בתפלה (המדובר בפנים) עיקר ענינה רק כדי שתהא תפלתו נשמעת.

(30) ישע"י סו, ב.

(31) ראה משפטים כב, כב. שם, כו. וראה סוטה ה, ב (סנה' מג, ב) „מי שדעתו שפלה כו' אין תפלתו נמאסת שנאמר (תהלים נא, יט) לב נשבר ונדכה אלקים לא תבוזה". וראה מעלת תפלת עני ע"ד החסידות – סה"מ תרכ"ז ע' שצח ואילך. סה"מ קונטרסים ח"א קית, ב ואילך.

(32) ל' הרמב"ם הל' תפלה פ"ד הט"ז.

(33) ראה חדושי הגרי"ח על הרמב"ם הל' תפלה שם. וראה בכ"ז לקו"ש ח"ב ע' 116 ואילך ובהערות שם.

(34) ראה מאמרי אדה"ז – אתהלך לאוניא (ע' קיט. קכב ואילך). מאמרי אדמו"ר האמצעי דברים ח"ג (ע' תתקנב ואילך). – וראה לקו"ת ר"ה ס, סע"א.

(35) ולהעיר, ש„קדש" הוא בחי' חכמה (רע"מ בא מג, ריש ע"ב. זח"ג צד, ב. ובכ"מ) יראה עילאה. (36) או"ח סצ"ח. שו"ע אדה"ז שם.

ורבי"ל דס"ל ש, כובד ראש" הוא (לא יראה (יראת חטא), אלא) "חרדת קדש" תכלית הביטול – לשיטתי' אזיל, שס"ל⁴⁰ "ענוה גדולה מכול" (מכל המעלות שנמנו בברייתא דר' פינחס בן יאירי⁴¹), כולל גם יראת חטא, כי לדעתו עיקר המעלה הוא הביטול והשפלות, וכמבואר בזה⁴² ש, "ענוה גדולה מכול" קאי על ענוה שהיא ביטול בעצם – ולכן ס"ל בנדוד"ד שזוהי מעלת ה"כובד ראש" שצ"ל ב- תפלה, "חרדת קודש".

ויש להוסיף, שגם בזה שריב"ל ס"ל שכובד ראש נוגע לעצם החפצא ותפלה (כנ"ל) – לשיטתו אזיל, שאמר⁴³ "בא וראה כמה גדולים נמוכי הרוח לפני הקב"ה . . מי שדעתו שפלה מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב כל הקרבנות כולם שנאמר⁴⁴ זבחי אלקים רוח נשברה".

דהנה, "תפלה (ש) היא במקום עבו- דה"⁴⁵, אלא שבזה גופא, הרי "תפלות כנגד תמידין תקנום"⁴⁶ (שהן רק עולות, המכפרות על מ"ע לחוד⁴⁷), משא"כ ע"י השפלות, "מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב כל הקרבנות כולם". שמה מובן, שכאשר אדם משפיל עצמו בתפלתו, ה"ז פועל עילוי שלא בערך בתפלתו⁴⁸,

ראש" הו"ע היראה (סתם), וריב"ל, ה- סובר דקאי על יראת בושת, ביטול בתכ- לית ("חרדת קדש") – לשיטתייהו אזיל:

במשנה סוף סוטה נמנו כמה דברים שבטלו "משמת" תנא פלוני, וביניהם "משמת רבי בטלה . . יראת חטא", ובגמ' שם, "א"ר נחמן⁴⁹ לא תיתני יראת חטא דאיכא אנא". ונת' במ"א⁵⁰ שכוונת ר"נ היא, שא"א לומר שנתבטלה לגמרי מדת יראת חטא, שהרי א"א בלאו הכי [עד שגם בדורות הירודים ביותר, ואפילו בדרא דעקבתא דמשיחא (המתואר בגמ' שם) ישנה מדת יראת חטא – אלא שהיא דרגא פחותה ביראה].

וע"ז אמר ר"נ "דאיכא אנא" – ש- הייתה אצלו דרגא זו דיראת חטא סתם, כמסופר בגמ'⁵¹ ש, "אימי' דרנב" אמרי לה כלדאי בריך גנבא הוה, לא שבקתי' גלויי רישי' אמרה לי' כסי רישיך כי היכי דתיהוו לך אימתא דשמיא כו' יומא חד כו' נפל גלימא מעילוי' רישי' . . אלמי' יצרי' כו'" – היינו ש(כתחילת עבודתו) היתה דרגת יראתו באופן שהזוקק לגלימא (מוכיר תמיד), ודרגא זו ביראת חטא א"א שתבטל ("לא תיתני יראת חטא"), ושייכת לכל אר"א מישראל בכל מקום ובכל זמן.

וגם כאן אזיל לשיטתי', שה"כובד ראש" הנדרש מכאן"א מישראל לתפלה אינה דרגא נעלית ביראה (שאינה שווה לכל נפש), אלא היא יראה סתם, וכנ"ל.

(40) ע"ז כ. ב.

(41) ע"ז שם. סוף סוטה. ועוד. – וראה לקמן

הערה 62.

(42) ראה לקרי' מטות פא, סע"ד ואילך. לקריש

שם ע' 36 ואילך.

(43) סוטה ה, ב. סנהדרין מג, ב.

(44) תהלים נא, יט.

(45) ל' רש"י ברכות כאן ד"ה עבדו.

(46) ברכות כו, ב. (מאמר ריב"ל).

(47) ראה אגה"ת פ"א (ק, ב) (והתמיד שהוא

קרבן עולה מכפר על מ"ע בלבד".

(48) ולהעיר מהמשך מאמר ריב"ל, ולא עוד

אלא שאין תפלתו נמאסת" – המדגיש ג"כ פעולת

השפלות בענין התפלה (אלא שזוהי בנוגע להנפעה,

(37) היינו ר' נחמן בר יצחק (רש"י מגילה כח, ב.) ובמ"א נת' (לקריש ח"ג ע' 31 הערה 15) שגם להתוס' שס"ל שסתם ר"נ הוא ר"נ בר יעקב (תוד"ה) אנא גיטין לא, ב) – ר"נ דסוף סוטה הוא ר' נחמן בר יצחק. ע"ש. וכ"ה גירסת הע"י שם.

(38) שיחות ערב חה"ש וחה"ש תשל"ה. ועוד.

(39) שבת קנז, ב. וראה לקריש שם (ע' 31 ואילך)

– באר"א.

כוונת הה"מ היא שצריך האדם להיות בדרגא נעלית בעבודת ה', שבטל לגמרי קמ' ית', ועד שכל מציאותו אינה אלא ביטולו לה'. ובמילא זוהי "בקשת צרכיו" – כי אינו צריך כלום לעצמו, וכל דאגתו וצרכיו אינם אלא "צורך גבוה", שיתמלא רצון השכינה. ולכן מתפלל על "כובד" וחסרון השכינה כביכול, "רישא דכל רישין".

וי"ל שזוהי דרגת ריב"ל שנכנס⁵⁴ ח' לגן עדן, שענין כזה – שהגוף הגשמי יעלה לגן עדן – הוא תוצאה מזה שהאדם בטל כ"כ לגבי קדושתו ית' עד שדברים גשמיים אינם תופסים מקום אצלו כלל, וגופו עם כל עניניו אינם אלא כלי לנשמתו (שהיא "חלק אלקה ממעל ממש"⁵⁵), ולכן גוף כזה יכול להכנס ח' לגן עדן (מקום הרוחניות).

וזהו שס"ל לריב"ל ש"כובד ראש" היינו דרגת יראת בוש, שהוא ביטול בתכלית: ואז תפלתו היא מתוך "כובד ראש" – "רישא דכל רישין", כנ"ל.

ז. ע"פ כל הנ"ל יש לבאר פלוגתת הבבלי והירושלמי (הנ"ל סעיף א) – שהבבלי מסיק שהלימוד הוא מ"עבדו גו' ביראה", ובירושלמי הובאו למסקנא ב' הלימודים ("השתחו גו' בהדרת קודש" ו"עבדו גו' ביראה"):

בכל הוא מצב של גלות, שאין שם גילוי הקדושה, ועד שגם על תלמוד בבלי אמרו⁵⁶ "במחשכים" הושבנו, מצב של חושך והעלם והסתר – ולכן ב' תלמוד בבלי מסיק (כדעת רנב") דילפי' נן "כובד ראש" מ"עבדו את ה' ביראה",

שאינה רק "עבודה" של קרבן עולה לחוד, אלא עבודה של "כל הקרבנות כולם".

וי"ל שלדעת ריב"ל זהו תוכנו של כובד ראש, שבא לפעול שתפלת האדם תהי' כנגד כל הקרבנות כולן⁵⁷, ומובן, שלזה דרושה דרגא נעלית ביותר בהכ"נעה ושפלות, יראת בוש כנ"ל.

ו. ויש להוסיף ביאור בשיטת ריב"ל ב"כובד ראש", ע"פ פירוש הרב המגיד⁵⁸, ד"אין עומדין כו' אלא מתוך כובד ראש. . אל תתפלל בשביל דבר שחסר לך. . תתפלל על הכבידות שיש בראש. . בשכינה כביכול"; "שיהי' כל כוונת תפלתו להשפיע בשכינת עוזו. . כובד ראש היינו כובד של רישא דכל רישין"⁵⁹.

ולכאורה צ"ע⁶⁰, שהרי זהו היפך גדר התפלה ע"פ הלכה, שענינה בקשת צרכי האדם דוקא⁶¹; וי"ל הביאור בזה⁶², ש-

שתפלתו תתקבל). וכבר שקו"ט במפרשים, מהו החי' דוש ב', ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאסת", דמשמע שזהו חידוש יותר גדול מ"הקריב כל הקרבנות כולם". ואכ"מ.

(49) אלא שצ"ע לשון המשנה "אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש", דמשמע שזהו ענין לעיכובא בעצם ענין התפלה.

(50) אר"ת ד"ה אין עומדין (קח, ג). שם ר"פ ויגש (ט, ג). וראה ד"ה אין עומדין במאמרי אדה"ו ואוה"ת על מרז"ל הנ"ל הערה 18 ובהנמסר במ"מ שם. וכן בשאר מקומות שצוינו בהערה הנ"ל.

(51) ולהעיר משנת אליהו (להגרא) ברכות שם בפ' המשנה "שיכנו את לבם לאביהם שבשמים" – "פי' שאסור לכון בתפלה לצורך עצמו אך להתפלל שיהיו כל ישראל בתכלית השלימות ויהי' נשלם כנסת ישראל למעלה, אבל לא לצורך עצמו".

(52) וראה בארוכה לקו"ש ח"כ ע' 217 ואילך. וראה לקו"ש ח"ט ע' 293 ואילך.

(53) ראה רמב"ם הל' תפלה פ"א ה"ב ד. ספה"צ להצ"צ שרש מצות התפלה בתפלתו. וש"נ.

(54) כתובות עז, ב.

(55) ל' התניא רפ"ב.

(56) סנהדרין כד, א.

(57) איכה ג, ו.

ויש לומר, דזה שהילקוט (ע"ה) פ' השתחו' גו' מביא רק דעת ריב"ל, הוא לפי שבחלק המדרש שבתורה – ש"רוב סודות התורה . . גנוזים באגדות" – מודגש התוכן הפנימי של "כובד ראש", ולכן יש מקום להכריע (רק) כדעת ריב"ל, ש"כובד ראש" היינו הביטול ד"חדרת קודש" (ועד ל"כובד ראש" לפי פירוש הרב המגיד" – "כובד ראש" – "רישא דכל רישין").

ויש לומר, שמצד פנימית הנשמה שבכא"א, ביכולתו של כא"א להגיע גם לדרגא זו, עכ"פ "שמץ מנהו ואפס קצהו",

דהיינו יראת חטא (כנ"ל בארוכה), כי במצב של "בבל" (חושר) מודגש שא"א לתבוע מאיש ישראל יותר מדרגא זו ביראת ה'";

משא"כ בתלמוד ירושלמי – תורת א"י⁵⁹, ששם "עיני ה"א בה מרשית השנה ועד אחרית שנה"⁶⁰, יותר קל להגיע למדריגות נעלות יותר ביראת ה'י, ולכן הובאה שם גם דעת ריב"ל⁶¹ (ואדרבה, דיעה זו הובאה לראשונה) שילפינן לה מ"השתחו' לה' בהדרת קודש, בחדרת קודש"⁶².

ואזי התפלה נשמעת, שנשפע כביכול "בשכינת עוזו", ש"ימולא . . לעילא"⁶³ החסרון העיקרי – זה ד"שכינתא ב' גלותא", ע"י קיום היעוד⁶⁴, ושב ה"א את שבותך", "שהקב"ה שב עמהו", בגאולה האמיתית והשלמה, במהרה בימינו ממש.

(משיחת י"ג תמוז תשל"ה)

(64) ה' ת"ת לאדה"ז פ"ב ס"ב (ע"פ ספרי פרשתנו יא, כב. רמב"ן בטהמ"צ מ"ע ז). וראה גם הקדמת הרמב"ם לפיהמ"ש (ד"ה אח"כ ראה).

(65) אר"ת שם ר"פ ויגש.

(66) נצבים ל, ג. מגילה כט, א. ועוד. פרש"י

ע"ה פ.

(58) ולהעיר, שר' נחמן ה' מחסיד' דבב"ל (פרש"י מגילה שבהערה 37. וראה לקו"ש ח"ג ע' 32 הערה 21).

(59) ראה שערי אורה ד"ה בכ"ה בכסלו פנ"ד ואילך. סה"מ תש"ח ע' 121 ואילך. ועוד.

(60) עקב יא, יב.

(61) וראה בארוכה לקו"ש בהעלותך תש"נ – ע"ד החילוק בין סיום מס' סוטה בבבלי ובירושלמי. ע"ש.

(62) ולהעיר, שלפי שיטת (וגירסת) התוס' (ע"ז כ, ב), ס"ל להירושלמי שברייטא דר' פינחס קאי בשיטת ריב"ל ד"ענוה גדולה מכולן" (משא"כ להבבלי) – ראה לעיל סעיף ה (ולקו"ש ח"ג שנסמן שם).

(63) ולהעיר, שגם הלימוד מ"עבדו את ה' ביראה" הובא בירושלמי (לא בשם רנב"י, אלא בשם ר' יוסי בר חנינא (שבבבלי הובא משמו הלימוד מ"ואני גו' ביראתך"). וי"ל שלהירושלמי "עבדו גו' ביראה" אינה יראת חטא (כדעת רנב"י) אלא מדרגה נעלית ביראה.

ראה

א. כתב הרמב"ם: "פירות הנלקחות בכסף מעשר שני אינן נפדין בריחוק מקום אלא א"כ נטמאו באב הטומאה אלא יעלו הן עצמן ויאכלו בירושלים", וממשיך בה"ב "זה חומר בלקוח בכסף מעשר מפירות מעשר עצמן".

וכ' הרדב"ז דמקור דין זה הוא ב' משנה דמעשר שני: הלקוח בכסף מעשר שני שנטמא יפדה רבי יהודה אומר יקבר אמרו לו לר"י ומה אם מע"ש עצמו ש' נטמא הרי הוא נפדה הלקוח בכסף מע"ש שנטמא אינו דין שיפדה א"ל לא אם אמרתם במע"ש עצמו שכן הוא נפדה ב' טהור ברחוק מקום תאמרו בלקוח ב' כסף מעשר שאינו נפדה בטהור ברחוק מקום.

וכותב הרדב"ז: למדנו שהלקוח ב' כסף מעשר שני אינו נפדה ברחוק מקום לדברי הכל וזהו שכתב רבינו זה חומר בלקוח בכסף וכו' שאין נפדין ברחוק מקום אלא א"כ נטמאו .. ואשכחנא בכמה דוכתי דטפל חמור מן העיקר.

והנה מ"ש הרדב"ז שדין זה דומה להא דאשכחנא בכמה דוכתי דטפל חמור

מן העיקר, מקורו בגמ' זבחים, דאיתא שם שמצינו טפל חמור מן העיקר בדיון פדיון מע"ש – "והרי מעשר דהוא נפדה ואילו לקוח בכסף מעשר אינו נפדה דתנן הלקוח בכסף מעשר שנטמא יפדה ר"י אומר יקבר" (אלא שאח"כ נדחית בגמ' דוגמא זו, כדלקמן סעיף ה).

אמנם בדברי הגמ' (שבדיון פדיון מע"ש שר מצינו טפל חמור מן העיקר) יש שני פירושים – מתאים לב' גירסאות בגמ':

(א) לגירסת ופירוש רש"י (וכן הוכיחו בתוס' מתוספתא) – הרא"ה היא מדעת ר' יהודה, דהלקוח בכסף מעשר שנטמא אינו נפדה (אלא "יקבר"), ואילו מעשר שני שנטמא נפדה אפי' בירושלים, אלמא דטפל חמור מן העיקר.

(ב) "איתי ספרים דגרסי הכא נטמא אין לא נטמא לא ומייתי ראי' מרבנן דטפל חמור מעיקר", כלומר, הרא"ה היא מלקוח בכסף מעשר טהור, שהדין הוא שאינו נפדה אפי' חוץ לירושלים (דרק אם נטמא יפדה), משא"כ מעשר עצמו (אפילו טהור) נפדה חוץ לירושלים.

ולכאורה כ"ה דעת הרמב"ם [לפירוש הנ"ל שברדב"ז, שלדעת הרמב"ם הוי דין זה בכלל "טפל חמור מן העיקר"] – שהרי ברמב"ם כאן מפורש, שהחומר שבלקוח בכסף מעשר לגבי מעשר עצמו הוא בנוגע לפדיית פירות טהורים (והיינו נו אליבא דרבנן, כנ"ל).

(1) הל' מעשר שני ונטע רבעי פ"ו ה"א.

(2) פ"ג מ"י.

(3) ובפרט את"ל ש"כ לא תוכל שאתו (פר' שתנו יד, כד) הוא לא לעכובא, כ"א שדבר הכתוב בהווה. – ראה לקמן רס"ב ורס"ג.

(4) ברדב"ז שם ליתא תיבה זו.

(5) וכן כתב הרמב"ם בפי'המ"ש מע"ש שם. ובתו'ה"ה רבי יהודה (פסחים לח, א) בסופו כ' דהוא מדרכנו. אבל ראה תוס' הרשב"א (להר"ש משאנץ) פסחים שם. וראה לקמן בפנים. ואכ"מ.

(6) מח, סעי'ב ואילך. וראה אור שמח כאן, שה-

רמב"ם כיון להא דזבחים.

(7) ד"ה והרי מעשר וד"ה אינו נפדה.

(8) ד"ה והרי מעשר. ועד"ז בר"ש מע"ש שם.

(9) ל' התוס' שם. ועד"ז בר"ש שם.